

PASVALIO 2 - OJI VIDURINĖ MOKYKLA

12 b klasės mokinė

ALVYDA MACIULEVIČIŪTĖ

Literatūrinis rašinys

**“Meninė detalė “M.Katiliškio romano
“Užuovėja” žiemos ciklo novelėse”**

1998 m.

Marius Katiliškis - žymus XX amžiaus lietuvių literatūros klasikas, ėjęs pagrindine jos tradicijų vaga, Kristijono Donelaičio, Vinco Krėvės, Vaižganto pramintu keliu. Tai svetimas miestui, jo monotonijai rašytojas, pašventęs savo kūrybą kaimo žmonėms ir jų gyvenimams. Tarp apsakymų rinkinių ir romanų "Išėjusiems negrįžti", "Miškais ateina ruduo", "Pirmadienis Emerald gatvėje" svarbią vietą užima 1952 metais išleistas novelių romanas "Užuovėja". Tai veikalas, susidedantis iš dvylikos novelių, tarpusavyje besijungiančių į keturis ciklus: pavasario, vasaros, rudens ir žiemos. Paprastais žodžiais ir paprastomis situacijomis romane išreiškiami sudėtingi kaimo žmonių jausmai, rūpesčiai, aprašomi jų darbai ir kasdienybė. Daugybės meninių detalių pagalba M.Katiliškis savitai atskleidžia žmonių charakterius ir leidžia iš anksto spręsti apie artėjančius įvykius, pajusti įtampą ir suvokti jų prasmę ir svarbą žmogaus gyvenime.

Žiemos ciklo novelės "Užuovėjoje" tėra dvi: "Delčia" ir "Sniegas". Pirmojoje pagrindinį veikėją Vitkų ištinka nelaimė - jis pameta visus pinigus, gautus už linus. Augančią įtampą, gėdos, kaltės ir nežinomybės slėgimą paryškina daugybė gamtos ir buities detalių: sniegas, šerkšnas, dangus, rogės, kailiniai, piniginė ir kt.

Novelės pradžioje sužinome ūkininką vyksiant į turgų parduoti linų. Kelias tam tinkamas: “sniego vis deda ir deda”. Turgus Vitkui - išeitis vėl papildyti ištuštėjusią piniginę. Rodos, viskas gerai, tačiau skaitytojas tarši perspėjamas, jog kažkas įvyks nenumatyto: “Vakarų dangaus kraštelis viršum eglyno dantų paraudo ir netrukus pradėjo niauktis”.

Novelėje nepasakojama, kaip ūkininkas išvyko ar kaip jam sekėsi pardavinėti linus, bet iš karto matome jį grįžtantį namo. Visa gamta byloja apie artėjančią grėsmę: “Sniegas bjauriai lindo į akis”, “paskui lyg ėmė lyti, ir tokiu karščiu plėšėsi už ančio, į burną”. Įtampa auga: “sniegas tirpo nuo kaliošų, ir jie klaikiai blizgėjo”. Tačiau net ir laimingai į namų erdvę sugrįžusį ūkininką lydi gausybė reiškinių, bylojančių apie kažką, kas turi būti: katė numeta lėkštes, paaiškėja, kad ūkininkas pametė pirštines ir kepurę. Vitkaus ir jo dukters jausmai bei dvasinė būseną meniškai ir itin savitai atskleidžiama aprašinėjant piniginę ir elgesį su ja. Jis nori parodyti, kiek pinigų gavo už parduotus linus, tad yra išdidus ir pasipūtęs: storos odos piniginę iš vidaus kišenės jis išsitraukė staigiai ir tokiu savotišku mostu, lyg ją norėtų numesti, təkšte nutėkšti”. Paimti ir perskaičiuoti pinigus pavedama dukteriai, bet ji randa tik du banknotus. Mergina sunerimsta: “Jos pirštai nevikriai rausėsi suveltos piniginių užkampiuose”. Įtampa daro dukterį ryzungesnę: “Paėmusi

abiem rankom, iškėlusi ir išpičiusi pinigines skvernus tarytum negyvą vištą už sparnų papurtė". Vitkus taip pat sunerimsta. Kaip jam nesinori patikėti tuo, kad pinigų nėra, parodo jo elgesys: "Tėvas čiupo piniginę. Ir taip įnirtusiai papurtė, jog tikrai nieko ten nebegalėjo likti. Iškrito viskas turgaus rinkliavos lapelis". Lyg skęstantysis šiaudo Vitkus griebiasi kailinių. Ir tikrai atrodo, kad pinigai galėtų būti ten. Novelėje akcentuojama jų išvaizda: nauji, gerai išdirbti, atsidavė odinio raugu. Ūkininkas puola prie kailinių, deja, pinigų ten neranda, ten tik saujos spalijų.

Šioje novelėje spaliai dažnai minimi pabrėžiant veikėjo kaltę dėl pamestų pinigų. Jų pilna terbelėje, veltiniuose.... Autorius rašo: "Trupinių ir spalijų visur - kiek tik nori". Dabar, kai nebebuvo nė menkiausios vilties surasti pinigus, vėl grįžtama prie piniginės: "Piniginė gulėjo išskleista, išverstais pamušalais, numesta, kaip sudėvėto pakinkto dalis". Toks vaizdas dar labiau paryškina Vitkų šeimos padėtį. Net sapne šeimos galva įnirtingai lamdo ją, bandydamas rasti tai, ko nėra. Priešingai Vitkaus nevilčiai - gamta labai šviesi ir joje nesustoja laiko tėkmė: "Aušra tuo tarpu jau smarkiai baltino langus". Žmogus jaučiasi nepavydėtinais, nes nuvylė savo šeimą. Kaip kaltės įrodymas - tuščios rogės, apkibusios spaliais ir pakulomis. Jausmų audra supriešinama su gamtos

grožiu ir ramuma: “Plonosios medžių šakelės taip gražiai, taip trapijai iš nakties šerkšna pasipuošusios. Ir mėlynėje atsimušusios spindi, lyg iš brangiausio audinio iškarpyti nėriniai. Ir mažiausias šapelis, sausas žolės stagaras ar šiaudgalys iš stogo, ir vėjo priplakta plunksna prie iširusio pernykščio lizdo žerėjo šerkšna”.

Bernas grįžta su žinia, kad pinigai neatsirado. Jausmų, užvaldžiusių neviltin puolusį žmogų, šaltį pabrėžia gamtos šaltis: sniegas spigina į akis, mažytė saulė “slydo sušalusi apledėjusiu dugnu”. Vitkus kenčia. Jo sieloje - žiema ir taip nejauku, kad gyvenimas atrodo toks negailestingas: “Laukai dulksnojo sniegu. Gružiškių viensėdžiai šiaušė stogus, prikritę prie žemės, apsikasę pusnimis, ir pūtavo dūmais”.

Kažko naujo, bet prieštaringo į išivyravusią niūrią namų aplinką įneša svečias. Daugybė meninių detalių vėl tarsi pranašauja naują įvykį, naują posūkį. Su Jurgio pasirodymu novelėje atsiranda keletas įdomių įvaizdžių. Vienas jų - staltiesė. Tiesa, išlieka ir senų: lempa, piniginė ir t.t. Svečio išvaizda (“batų aulai blizgėjo, ir jo žandai, nulyginti skustuvo, net mėlynavo”) byloja apie dabitiškumą ir begalinį pasitikėjimą savimi. Kad jis garbingai priimamas, parodo uždegta didelė lempa su gaubtu, tačiau pabrėžiamas ir žmonių santykių šaltumas: “Staltiesė kaip ledas žvilgėjo aštriais sulankstymo kampais”. Jurgis

Jauneikis jaučiasi tvirtai. M.Katiliškis paryškina tai panaudodamas dar vieną, rodos, nereikšmingą meninę detalę: “Jauneikis sukeitė kojas ir supo aulinius batus”. Batai nauji, oda gurgždanti, nublizginta. Vienas svečio judesys, vienas mostas sujudina visą šeimą - Jauneikis išsitraukia piniginę. Didžiulis pinigų troškimas dar labiau sustiprėja: “Vitkienė pasidavė pirmyn, lyg norėdama įlįsti piniginių”.

Naujas sukrėtimas - Jauneikis gražina pinigus. Įtampa atslūgsta, o gyvenimas grįžta į senąsias vagas.

Antrojoje žiemos ciklo novelėje “Sniegas” pasakojama apie eigulį, kurio valdose nušaunamas žvėris, o paskui paaiškėja, jog tai kaimyno darbas.

Novelės pradžioje įvedama pirmoji, bene svarbiausioji detalė: “Nuo ūsų svarinosi ledeliai” - “Tai tarsi simbolizuoja ramybę ir gyvenimo sustingimą. Viskas kasdieniška, savo vietose. Gamta rami, kaip ir žmogaus dvasia, bet jaučiama graudi nuojauta: “Sniego lyguma turėjo gailiai melsvą atspalvį. Gružiškių sodybos kėlė virš jos baltas stogų kepures”. Atrodo, būsimi įvykiai bus susiję su tomis sodybomis, bekyšančiomis speigo sukaustytuose laukuose. Eigulys užsuka pas kaimynus. Ten jauku: rusena anglis, viršum jų kabo didelis katilas. Jis vaišinamas alumi. Nuo to momento, kai kaimynai susėda prie stalo, M.Katiliškis įveda dar keletą detalių: pypkę, rankas, stiklinę. Jų pagalba

atskleidžiama geriančiųjų alų nuotaika ir tarpusavio supratimas.

Iš pradžių viskas nepriekaištinga: žmonėms linksma drauge: “Smakrai blizgėjo nuo riebalų ir ūsai drėko nuo pintų”, “pypkės čirškė ir braškėjo iškrečiant pelenus”. Kalba nuo paprastų buities smulkmenų (alaus, oro, gyvulių) pasuka link žiemos rūpesčių. Ūkininkai prabyla apie medelių siaubą - kiškį. Čia ir prasideda nesutarimai tarp savo pareigas ginančio eigulio ir kaimynų ūkininkų Beržinio ir Lapeikos. Pirmasis pritaria antrajam ir tai patvirtina mostu - kilstelėja pypkę. Tačiau nuotaika dar tebėra draugiška: “Vyrai išlenkė stiklines”. Deja, tarp draugų neišvengiama įtampa: “Beržinis naršėsi tabokos krepšyje”. Ją užgaistyti šeimininkas bando ragindamas išgerti. Deja, nesantaikos grūdas jau pasėtas ir prakalbama apie brakonieriavimą. Čia kaimynų nuomonės galutinai išsiskiria, jie nebesutaria tarpusavyje.

Eigulio Girdvainio pyktis labai ryškiai apibūdinamas sakiniu: “Išvertė vienu gurkšniu stiklinę ir ją gniauzė, lyg pasirengęs paleisti”. Ginčas dar labiau įsiliepsnoja: “Beržinis susiraukė ir, nugėręs stiklinę, statė taip smarkiai dugnu ant stalo, kad alaus likučiai aptaškė jo veidą”. Pagaliau kantrybė išsenka: “Eigulys čirpino stiklinę rankose”, “neramiai sukrotėjo, apsižvalgė ir išgėrė savo stiklinę”. Kažkokia skaudi nuojauta jį lydi grįžtant namo: laukas žvilga geliančiai melsva šviesa. Gamta rodo artėjančius nelauktus įvykius. Ir artėjančią nelaimę: “Aukštai, viršum grėsmingai juodo miško, sukosi pilnatis, apjuosta dignies, kaip

dermės juostos lanko, kada ji atsispindi ežere ir sudaro pilną apskritimą”. Šuo taip pat kažką nujaučia. Jis skalija, braižo nagais duris, paskui ima cypti, unkšti, lakstyti pasieniais, pasistiebdama ant durų.

Girdvainis visa savo esybe jaučia, kad miške atsitiko baisus dalykas, ir išeina ieškoti nelaimės vietos bei gaudyti nusikaltėlio. Eigulių skaudu, kad su jo pareigomis taip nesiskaitoma: “sniegas, jam einant, girgždėjo kaip galandamas peilis”. Galų gale kaip nelaimės liudytojas ant sniego pasirodo kraujas. Jis tarsi atgaivina žiaurius įvykius: “Kraujas taškėsi ir stingo, ir vėliau žėrėjo sniege lyg skaisčios spanguolių uogos”. Dvasinį eigulio skausmą autorius dar labiau paryškina gamtos raudonių: “Diena jau taisėsi įsidegti kaip įpūstas žaizdras. Variu žibėjo pavažų nuslidintas rogių kelias”. Žaizdro, vario spalva primena kraują ant sniego ir sužeistą žvėrį.

Girdvainio paieškos bevaisės: pėdsakai dingsta, niekas nematė žmogaus su maišu ant pečių. Neviltis degina: “Saulė šoktelėjo į medžius ir spigino akis. Sniegas plikino kaip baltai įkaitinta geležis”. Namuose Girdvainis ragauja kaimyno atneštos skerdienos ir paskui skausmingai suvokia kad valgo naktį miške nušautą žvėrį.

Mariaus Katiliškio “Užuovėjos” žiemos ciklo novelėse sutinkame daugybę įvairių gamtos ir buities detalių, kurių pagalba meistriškai atskleidžiami žmonių charakteriai, elgesys, artėjančių įvykių grėsmė ir jų svarba. Meninė detalė “Užuovėjoje” - svarbiausia minčių raiškos priemonė.